

TUVA TÜRKÇESİNDE PEKİŞTİRME EDATLARI

Birol İPEK*

Geliş Tarihi: Ekim, 2016

Kabul Tarihi: Aralık, 2016

Öz

Bu çalışmada Tuva Türkçesinde kullanılan pekiştirme edatları ele alınmıştır. Çağdaş Türk lehçeleri içinde pekiştirme edatlarının yaygın kullanıldığı lehçelerden biri de Tuva Türkçesidir. Anlamı kuvvetlendirmek, yanlış anlaşılmalara önlemek için çeşitli edatlar pekiştirme işlevinde kullanılmaktadır. Çalışmada daha çok dilciler tarafından kabul edilen pekiştirme edatlarına yer verilmiştir. Bu edatlar, örnek cümleler ile tanıklanmıştır. Çalışmada “aan, ale, areyne, baza, be, bezin, bolgay, boor, çaa, çadavs, çe, çerle, çügge, daan, -dır, eves, inçaş, ışkaş, ıynan, irgi, iyik, iyin, key, la, magat çok, ooda” olmak üzere toplam 26 pekiştirme edatına yer verilmiştir. Örnek metin içinde kullanılmayan pekiştirme edatlarına ise yer verilmemiştir.

Anahtar Sözcükler: Dil, tuva, lehçe, edat, pekiştirme.

INTENSITIVE PARTICLES IN TUVA TURKISH

Abstract

This study examines the intensive particles that are used in Tuva Turkish. Tuva Turkish is one of the dialects among the contemporary Turkish dialects where intensive particles are widely used. Various particles are used for reinforcement in order to strengthen the meaning and prevent misunderstandings. In the study, intensive particles that are accepted by linguists are mostly covered. These particles are given in example sentences. In the study, a total of 26 intensive particles are covered, including “aan, ale, areyne, baza, be, bezin, bolgay, boor, çaa, çadavs, çe, çerle, çügge, daan, -dır, eves, inçaş, ışkaş ıynaan, irge, iyik, iyin, key, la, magat çok, ooda”. Intensive particles that are not used in example text are not covered.

Keywords: Language, Tuva, dialect, particle, intensive.

Giriş

Tuva Özerk Cumhuriyeti; doğu ve güneyinde Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin, batısında Altay Muhtar Cumhuriyeti'nin, kuzeyinde Hakas Muhtar Cumhuriyeti'nin yer aldığı özerk yapıya sahip bir cumhuriyettir. Başkenti Kızıldır. Yüzölçümü 171.500 *km*²; nüfusu 310.000'dir. 1991 yılından beri Rusya Federasyonu'na bağlı muhtar bir cumhuriyettir.

* Yrd. Doç. Dr.; Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, birolipek@msn.com.

Tuva edebiyatı sözlü edebiyat açısından oldukça zengindir. Sözlü edebiyat içerisinde Tuva kahramanlık destanları önemli bir yer tutar. Yazılı edebiyat 1930'dan sonra oluşmaya başlamıştır (Buran, Alkaya ve Özeren, 2014: 192).

Tuva Türkçesi, Rusya Federasyonu'na bağlı Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde konuşulan bir Türk lehçesidir. Tuva Türkçesi, Türk lehçeleri sınıflandırmalarına göre Altay, Hakas, Yakut Türkçesi ile birlikte Kuzeydoğu grubunda, diğer bir deyişle Sibiry Türk Lehçeleri grubunda yer alır (Buran, Alkaya ve Özeren, 2014: 190). Tuva Türkçesi, Çuvaş ve Yakut (Saha) Türkçelerinden sonra Türkiye Türkçesine en uzak Türk lehçesidir (Arıkoğlu, 2003: III). Tuva Türkçesinde oldukça fazla pekiştirme edatı kullanılmaktadır. Çalışmamızda örneklerle bu pekiştirme edatlarını vermeye çalıştık.

Cümle içinde anlamı pekiştirmek maksadıyla kullanılan edatlara pekiştirme edatı denilmektedir. Pekiştirme edatları genellikle cümlenin sonuna gelirler. Cümle içinde hem fiili hem de ismi pekiştirir (Çağatay, 1962: 103).

Pekiştirme edatlarının kullanımları, özellikle cümle içerisindeki işlevleri göz önünde bulundurarak değerlendirilmelidir.

Günay Karaağaç, pekiştirme edatlarını şöyle tanımlar: “Pekiştirme edatı (intensive particle) pekiştirme işlevi olan bağlı biçim birimlerinin diğer adı, pekiştirme edatıdır” (Karaağaç, 2013: 638).

Ahmet Bican Ercilasun editörlüğünde hazırlanmış *Türk Lehçeleri Grameri* isimli eserin “Tuva Türkçesi” bölümünü hazırlayan Ekrem Arıkoğlu, “Be, ale, kay, irgi, irgi be, inçay, iyik, iyik be, ıynaan, iyin, aan, -LA, bolgay, eves, ışkajıl, çe, boor oñ, dedaan, ışkajıgay, -Dır, deppe, çerle, çügle, mırınay, köngüş, bezin, ooda, çadavas, magat çok, boor oñ, boor ol, hire, ıškaş” edatlarının cümle sonunda pekiştirme unsuru olarak sıklıkla kullanıldığını belirtir (Arıkoğlu, 2007: 1212). Ancak bu edatlara örnek metin verilmemiştir. Taradığımız kaynaklarda ve metinlerde örnekler tespit etmeye çalıştık. Örneklerine rastlamadığımız pekiştirme edatlarına bu çalışmada yer vermedik.

Tuva Türkçesinde Pekiştirme Edatları

1. AAn

Tuva Türkçesinde kullanılan bir pekiştirme edatıdır. *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde “aan” edatı madde başı olarak verilmiştir. Edatın; 1. Biraz sonra. 2. Hemen değil, görevlerinde olduğu belirtilmiştir (TuTS: 1). *Türk Lehçeleri Grameri* isimli eserde “aan” edatının pekiştirme edatı olarak sonda kullanıldığı belirtilmiştir (TLG: 1212).

Inçalza-daa baştay menea karak bolur kelinden tıp ber. Oon-bile tuttuñçup azırançıp olurgay men aan (Öyle olsa da önce bana göz-kulak olacak gelinden buluver. Onunla tutuşup, yeyişip oturayım.) (TLG: 1196).

Kelgeş:-Çünü kañçap turarıñ ol, kadam? -deen.

-O, çünü kañcaar boorul aan?

(Gelince: -Ne yapıyorsun, ablacığım?- demiş.

-O, ne yapıyor olabilirim) (TDEMA-6: 678).

Seeñ çugaalap turarıñ şın-dır, Dorju. Kiji çurtunga inak bolbayn aan.

(Senin söylediğin doğrudur, Dorju. Kişi yurdunu tabii ki sever.) (TDEMA-6: 666).

Bodum çortup çana berge men aan, oğlum.(Kendim eve dönerim, oğlum). (TDEMA-5: 257).

Ol oyuktuñ bajınga çeydir

İzin-daa istep kelip-tir evespe aan.

(O vadinin başına dek. İzin izleyip gelmez mi.) (TıvKD-1: 314).

Añ-meñ-daa kañcaarıl aan. (Avı kuşu ne yapayım.) (TıvKD-1: 337).

Kımlı? Akım aan (Kim? Kardeşim) (İshakov ve Palmbah, 1961: 431).

2. Ale

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır. *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde bu edat "iyi, pekâla, tamam" görevlerinde kullanıldığı bilgisi yer almaktadır (TuvTS: 4). *Türk Lehçeleri Grameri*'nde edat sona gelen edatlar başlığı altında pekiştirme edatı olarak verilmiştir (TLG: 1212).

-Sagıjıñnıñ karalıg dep çüvezin ale, Dorju -dep dañgına ılgay kaapkaş, çugaalap-tır evespe. (-Niyetin kötüdür, Dorju -deyip kraliçe ağlayarak konuşmuş.) (TDEMA-6: 664).

-Oo, şında-la ale, biçii han-hun-da çılgaptarım çavadas biçii keşçip köreyn, kayam-dep-tir. (-Oo, gerçekten, biraz kan filan yalamam ihtimali var, sana biraz yardımcı olayım versene -demiş.) (TDEMA-6: 674).

Attangaş, dedir haan aalinga

Hap kelgeş olurarga, kadın:

-Duştuñ be? Dürgeniñni ale?

Duřkan bolzuñza,

Indıg eves eveyikpe.

(Atlanıp geri kağanın obasına

Çarptırıp gelince kadın:

Karşılaştın mı? Ne kadar hızlısın?

Karşılaşmış olsaydın,

Böyle olmazdın.) (TıvKD-1: 599).

Sen bilir sen, ale? (Sen bilir misin?) (İşhakov ve Palmbah, 1961: 432).

3. Areyne (Ereyne)

Saadet Çağatay, “ne, kanı ve erne Pekiştirme Edatları Üzerine” isimli makalesinde bu edatı pekiştirme edatı sayar ve özetle şu bilgiyi verir: Eski Kıpçak ve bugünkü Kıpçak ağızlarında yaşayan erne, irne, erini, ereyne şekilleri aynı köktendir. Bunlar er- filinden türemiş olup ne ile pekiştirilmiş bir edat olarak bir cümleyi tasdik ve tekit etmek üzere kullanılır. Tuva Türkçesinde “iyne” “Evet, işte, ya” gibi bir tasdik ve pekiştirme göreviyle kullanılmaktadır. Korkup varđan iyne (O, çok korktu ya), Altayıs bistiñ bo iyne (Altayımız bizim bu işte!). Kırım Tatarcasında erne / irne “mutlaka” görevinde kullanılmıştır. Meñü atka yahşısı ol bolğaymu irne (Ebedi olarak kalacak olan iyi ada (şöhrete) en yakışan bu olmayacak mı?) Bu edat muhtemelen er-e ne veya er-ür ne birleşmelerinden orta hece ünlüsünün daralması ve sonunda düşmesiyle meydana gelmiştir (Çağatay, 1978: 286).

Saadet Çağatay, yukarıdaki makalesinde Tuva Türkçesinde “iyne” şeklinin “Evet, işte, ya” gibi görevlerde bir tasdik ve pekiştirme edatı olarak kullanıldığını ifade eder (Çağatay, 1978: 286). *Tıva Kahramanlık Destanları-1*, isimli eserde yaptığım taramalarda “ıynaan” şekli “herhalde” anlamıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

“Çaa, meeñ uluum boldu ıynaan,

Meeñ eelçeem boldu ıynaan” -dep

(“Evet, benim sıram geldi herhalde

Benim vaktim geldi herhalde” diye) (TıvKD-1: 361).

-Burunga şagda bolza,

Boktu-Kiriş erniñ albatızı bolur ujurlug,

Bo şagda bolza

çargıraa-Kara-maadır dep kijiniñ
 Albatızı boor
 Mooñ hoyu boor çüve iynaan, oğlum-dep
 (Eski zamanda
 Boktu-Kiriş yiğidin halkı olan
 Bu zamanda ise,
 Çargıraa-Kara-Maadır denilen kişinin
 Halkı olan
 Onun koyunudur bu oğlum diye söylemiş) (TıvKD-1).
 Ta çejege, ta kajanga
 İjip kelgen çüve iynaan
 (Kim bilir ne zamana kadar. İçip durmuş) (TıvKD-1: 502).

4. Baza

Aslen “bas-“ (basmak) fiiline “-a” zarf-fiil eki getirilerek oluşmuş bir edattır. (Li, 2004: 130).

A. Von Gabain, gramerinde Eski Türkçedeki “anta basa” (sonra) şeklindeki örnekleri kelime yığılmaları olarak değerlendirmiştir (Gabain, 1988: 116). Saadet Çağatay, “Kazan Lehçesinde Bazı Tekitler” isimli makalesinde pekiştirmeyi daha da kuvvetlendirmek için aynı anlamda peş peşe iki edatın kullanıldığına dikkat çeker (Çağatay, 1962: 109).

Bu sözcüğün Moğolcadan Türkçeye girmiş olabileceğini ileri süren araştırmacılar da vardır (Li, 2004: 130).

Tuva Türkçesinde “baza” şekli “ve, bir de, de” görevlerindedir (Li, 2004: 130). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde bu edat: 1. De. 2. Dahi. 3. Ve. görevlerinde kullanıldığı şeklindedir.

Hı! Ol solunuñ mende baza bar. Sumkazından solun uştup kelir. Nomçuur. (Ha! O gazeteden bende de var. Çantasından gazete çıkarır. Okur.) (TLG: 1193)

-Aalıvısçe appaal, açay,

-Men baza inçaar bodap tur men. Kurun çejjip ekkel.

(-Ağılıma götürelim babacığım.

-Ben de öyle düşünüyorum. Kemerini çözüp getir.) (TLG: 1196).

Onzagay çarış kijler baza çorgular. (Farklı güzelliği olan insanlar da vardır) (TDEMA-1: 638).

Tuva Türkçesinde “baza la” şekli de kullanılmaktadır. La pekiştirme edatı yine bir pekiştirme edatı olan baza edatından sonra gelerek anlamı daha çok kuvvetlendirmektedir.

Üş honganınıñ erteninde baza-la

Üş ulug haannıñ çarlı üngen

Turup-tur evespe.

(Üç günün ertesinde yine. Üç ulu kağanın yarlığı çıkmış imiş.) (TıvKD-1: 384).

Erelzey-Mergen baza-la

Tozan buga keji soldaan kedip algan.

(Erelzey-Mergen de. Doksan boğa derisi kısıpetini giymiş.) (TıvKD-1: 598).

5. Be (mı)

Aslen soru eki olan “be” sonda pekiştirme görevinde kullanılmaktadır. *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde edatın “mi?” görevinde olduğu belirtilmiştir. Ekrem Arıkoğlu, bu edatın pekiştirme edatı olarak sonda sıklıkla kullanıldığını ifade eder (TLG: 1212).

-Örtemçeyde üş küçütenniñ bireezi

Erelzey-Mergen-ne-dir sen.

İyeniñ azırap kaan

İyi kızıl çuduruu-bile bolur bis be,

Dargannar taptap bergen

Kaň hılıştarı-bile bolur bis be? -deerge,

(-Cihanda üç kabadayımın biri,

Erelzey-Mergen sensin, işte.

Ananın beslediği,

İki kızıl yumruk ile mi olsun,

Demircilerin dövdüğü

Çelik kılıç ile mi olsun? -deyince) (TıvKD-1: 598).

-Karaanın ogu, iştiniñ kögü çañgıs uruun çatka beerde çañgıs bodun beer çañmıg çüveler, beş say ertinezi-bile, beş kojuun malı-bile kadı beer kıldır bijip çorgujkan kiji eves men be. (-Gözünün bebeği, çiğnerinin içi tek kızını evlendirirken tek kendisini verme alışkanlığı olanlara, beş say definesiyle, beş bölge hayvanlarıyla birlikte vermeleri için yazı yazmışım.) (TDEMA-6: 650).

Bo tos öñ solañgı -çelees- bile tutçup algaş, üstüü oranga çedir ooñ -bile tutçup çeder eves sen be. (Bu dokuz renkli gökkuşağından tutunarak, üst dünyaya ulaşırsın.) (TDEMA-6: 660).

Bir-le hün ool olurgaştıñ:

-Meeñ adam

Bar kiji be,

Çok kiji be

Meeñ kırgan adam

(Bir gün oğlan durup: “Benim atam, var kişi mi, yok kişi mi, benim yaşlı atam”) (TıvKD-1: 324).

Bo nomnu nomçuduñ be? (Bu kitabı okudun mu) (İshakov ve Palmbah, 1961: 432)

Örneklerde “be” edatının çoğunlukla soru cümleleri olmak üzere, cümle sonunda anlamı pekiştiren bir ünlem niteliğinde kullanıldığı görülmektedir.

6. Bezin

Türk Lehçeleri Grameri'nde “bezin”in sonda kullanılan bir pekiştirme edatı olduğu belirtilmiştir (TLG: 1212). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde “bezin” “hatta, bile, dahi” görevlerinde olduğu anlatılmaktadır (TuvTS: 13).

Çoruy üze deggeş, ogu erte beerge,

Demgi mañgıs “menden bezin artık

Kandıg mindıg buktug

Adar çoluk boor” -dep

(Değip koparıp geçince

Deminki tepegöz “Benden bile ziyade

Nasıl böyle kara güçlü

Vurur düşmandır bu” diye) (TıvKD-1: 564).

Onu çaş urug bezin bilir. (Onu çocuk bile bilir) (İshakov ve Palmbah, 1961: 432).

7. Bolgay

Tuva Türkçesinde kullanılan bir pekiştirme edatıdır. *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde “bolgay” “ki, ne de olsa” görevlerinde bir sözcük olduğu belirtilmiştir (TuvTS: 15). Edat “bol-“ fiilinin sonuna “-gay” gelecek zaman eki getirilerek meydana gelmiş bir pekiştirme edatıdır. *Türk Lehçeleri Grameri*'nde bu edat, pekiştirme edatları içinde verilmiş ve bu edatın sona gelen bir edat olduğu belirtilmiştir (TLG: 1212).

Sın-mıygak dep çüve

OI-la bolgay, oglum, dep cugaalap-tır.

(Geyik maral denen şey, odur, oğlum-diye cevaplamış.) (TDEMA-5: 266).

-Meeñ adım argajok bagay mal bolgay. (-Benim atım çok kötü bir hayvan.) (TDEMA-5: 588).

Han-Şilginiñ durtu uzun çüve bolgay. (Han-Şilgi'nin bedeni uzundur.) (TıvKD-1: 251).

-Kadı kişi aybılaarga,

Iyaavıla baar ujurlug bolgay.

(Kayın ata kişi buyurduğunda. Mutlaka gidilmeli.) (TıvKD-1: 261).

Er kiji sös manaar,

Er at hülüg manaar bolgay.

(Er kişi söz bekler, Er at bağ bekler.) (TıvKD-1: 290).

Kök deer çaap turganın

Kiji çerle körbeen çüve bolgay -dep

(Gökyüzünün yağdığını. Kişi asla görmemiştir diye) (TıvKD-1: 296).

-Seeñ açañ bolza,

Bay Karatı-Haanmıñ heymer oğlu çüve bolgay.

(Senin atan olan. Bay Karatı-Haan'ın küçük oğludur.) (TıvKD-1: 318).

-Sen am deerede çaş bolgay sen. (Sen daha küçüksün.) (TıvKD-1: 325)

330).

8. Boor (Boor on, Boor ol)

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır. “Boor” sözlükte “herhâlde, galiba” görevlerinde kullanılmaktadır (TuvTS: 15). *Türk Lehçeleri Grameri*’nde “boor, boor oñ, boor ol” şekilleri pekiştirme edatları olarak verilmiştir (TLG: 1212). Taradığımız metinlerde “boor” “-dır, ki” karşılığıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu edat başka bir pekiştirme edatıyla birlikte kullanıldığında anlamı daha da kuvvetlendirmektedir.

Üş çılğın nüürün üze manap kelgen kıs am çügle öskerli beer dep bodal kımnıñ bajınga kirer boor. (Üç yıl içinde bekleyip duran kız, şimdi, bütünüyle değışecek diye bir düşünce kimin aklına gelir ki.) (TLG: 1207).

-Men deg aji-tolu çok kiji kañçap muñgaravas boor?

(Benim gibi çoluk çocuğı olmayan kişi nasıl üzülmesin). (TDEMA-6: 686).

Mañaa honup laganıñ deer boor

(Burada konaklanan daha iyi olur.) (Buran, Alkaya ve Özeren, 2014: 257).

-Onu çadaar çüü boor, men adap bereyn be?

(-O zor iş değıl ki, ben ad bulayım mı?) (TDEMA-6: 688).

-Ol meñee çüge anaa beer boor? (-O bana niye öylesine versin ki?) (TDEMA-6: 692).

Kezeede-le çadag,

Añnap çoruur kiji boor men?

(Daima yaya. Ava giden kişiyim? -diye) (TıvKD-1: 215).

Han-Buuday deerzi boor men.(Han-Buuday adlı kimseyim.) (TıvKD-1: 243).

-Meeñ adamnıñ sagjımnıñ

Bagı ındıg konçug kiji boor

(Benim atam niyeti. Böyle kötü kişidir.) (TıvKD-1: 258).

Iglap-sıktap-daa,

Muñgarap-muñçulup olurup bergen

Am çejege ıglaar boor.

(Ağlayıp sızlayıp. Daralıp hüzünlenip durmuş. Ne kadar ağlayacak ki.) (TıvKD-1: 342).

-Kaptazın- Karanıñ kazandıgın

Oorlaarda çüü boor! -dees.

(Kaptazın-Kara'nın kazanını, çalmak nedir ki! -diyerek.) (TıvKD-1: 532).

Ooñ küçü-şıdalı-bile

Delegeyde deñnejir çüve bar boor be.

(Onun gücü-kuvvetiyle. Dünyada denkleşir şey var mı ki.) (TıvKD-1: 594).

Bu edatın yine bir pekiştirme edatı olan “la” edatıyla pekiştirildiği görülmektedir.

“Kıraan-çöneen kijiniñ

Meeñ bodal-sagıjımga

Çüü-daa kirer boorlaan” -dees

Üç çılda aşpas

Ajıp körüp olurup-tur.

(Yaşlanıp çöken adamım

Benim aklıma, fikrime

Ne gelir ki” -deyip

Üç yıldır açmadığı

Kutsal kitabımı

Açıp bakmış.) (TıvKD-1: 272).

Uruglar öğrenip turar boor aa. (Çocuklar öğreniyor galiba) (Özeren, 2013: 263).

Olar kelir boor (Onlar gelirler galiba) (İshakov ve Palmbah, 1961: 432).

9. Çaa

Tuva Türkçesinde kullanılan bir pekiştirme edatıdır. Edat *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde: “1. Yeni. Az önce. Henüz. 2. Çok. Gayet. Sağlamca. 3. Savaş. 4. Tamam! Öyle! Peki!” görevlerinde kullanıldığı bilgisi yer almaktadır (TuvTS: 19). Daha çok konuşmalarda rastlanmaktadır.

-Ulug çurttuñ kürüzünde bir çüve çerle boop turar-dır, maar kayıvıs ünertil, çaa? -dep...(-Büyük devletin yurdunda bir şeyler oluyordur, oraya hangimiz çıkacak acaba? -deyip) (TDEMA-6: 658).

10. Çadavas

Çadavas: Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır (TLG: 1212). Çadavas edatı *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde: 1. Belki, 2. Olabilir, görevlerinde kullanıldığı bilgisi verilmiştir (TuvTS: 19). Türkçe'ye aktarılmış metinlerde örnekler tespit edilemedi. Ancak, F. G. İshakov ve F. G. Palmbah tarafından yazılan "Grammatika Tuvinskogo Yazıka. Fonetika i Morfologiya" isimli eserde edatlar bölümünde bu edata örnekler verilmiştir.

Kelirim çadavas (Gelirim belki) (İshakov ve Palmbah, 1961: 431).

11. Çe

Tuva Türkçesinde kullanılan bir pekiştirme edatıdır. *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde "çe" Hadi! Haydi! Mi? görevinde kullanıldığı belirtilmiştir (TuvTS: 22). *Türk Lehçeleri Grameri*'nde "çe" sona gelen edatlar içinde verilmiş ve pekiştirme edatları içinde sınıflandırılmıştır (TLG: 1212).

Kayda adıp kaaptın kalçaaraan kulugur.

Baraalı çe, kaydal? -deer orta.

(Nerede vurup bıraktın kuduz sesleri,

Gidelim, nerede? -deyince.) (TDEMA-5: 279).

Tuva Türkçesinde hareketi başlatırken, devam ettirirken veya bitirirken çıkarılan ünlem edatı "çe" hem başta hem sonda kullanılmaktadır (TLG: 1214).

Tuva Türkçesinde yön gösterme hali eki "-çe" ile bu edat karıştırılmamalı. Tuva Türkçesinde bir de soru zamiri "çü" sözcüğü vardır.

Öle beni kojup ekkelgeş:

-Ça, Karan-çüzün kadın.

(Ala kısrağı birlikte getirip: İşte, Karan- Çüzün kadın) (TıvKD-1: 519).

Tuva Türkçesinde başta ve sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır.

12. Çerle

Sonda kullanılan pekiştirme edatıdır (TLG: 1212). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde "çerle" "büsbütün, tamamıyla" görevlerinde kullanıldığı bilgisi yer almaktadır (TuvTS: 23).

-Ol çerle "seni tanır çüve" dep inça deer çordu –dep olurup-tur.

(-O zaten "senin tanıdığını" söylemişti –demiş.). (TDEMA-6: 690).

Tuva Kahramanlık Destanları-1 isimli eserde yaptığım taramalarda, bu edat, belki destan metni olduğu için, daha çok başta ve “hiç” görevinde de kullanılmış.

Bora-Şeeleyge araga sunup olurup-tur.

Aksınga amzaaştıñ, dedir sungan.

Çerle ije albas men -dep

Şının çugaalap-tır.

(Bora-Şeeley’e rakı önermiş. Ağzına değdirip geri vermiş. Hiç içemez kişiyim ben – diye. Gerçeği söylemiş.) (TıvKD-1: 468).

-Çerle argalok hanı

Kara çañgıs duñmam seni-deeş,

Meeñ barbaan çerim bar eves, duñmam-dep

(Her şeyden çok yakın. Yalnız kardeşim senin için. Benim varamadığım yer var mı, kardeşim diye.) (TıvKD-1: 469).

Aalçı-şüülçü boop kelgen siler be -dep

Ay, Hün adaları aytırıp olurup-tur.

Çerle ıt çok, arnı-bajı hölüye bergen,

Kudu körüpken olurur

Mındıg-la boop-tur evespe.

Çerle bolarnıñ bo oranda

Ünüp kelgeni çüde irgi? -deeş.

(Misafir-konak olarak mı geldiniz? -diye

Ay, Hün ataları sormuş.

Ses çıkarmadan, başlarını eğip

Yere bakınıp dururlar,

Böyle değil miymiş.

Acaba bunların bu aleme

Çıkıp gelmelerinin anlamı nedir? -diyerek.) (TıvKD-1: 470).

Çerle şın eves (Tamamen doğru değil) (İshakov ve Palmbah, 1961: 431)

13. Çügle

Tuva Türkçesinde başta kullanılan bir pekiştirme edatıdır (TLG: 1212). Edat “çügle” şeklinde sözlükte “sadece” anlamında geçmektedir (TuvTS: 27).

Üş çılğın nüürün üze manap kelgen kıs am çügle öskerli beer dep bodal kımniñ bajinga kirer boor. (Üç yıl içinde bekleyip duran kız, şimdi, bütünüyle değişecek diye bir düşünce kimin aklına gelir ki.) (TLG: 1207).

-Oo mende hep- hereksel bar eves, çügle üş ulug kestimden başka- dep, Öksüs-ool çugaalaan. (-Oo, bende, sadece üç büyük bıçağımdan başka araç gereç yok ki -diye Öksüz Oğlan konuşmuş.) (TDEMA-6: 632).

Şulbularnıñ kara çañgis haanı çügle amılıg artıp kaap turar boop-tır (Sadece şeytanların hanı hayatta kalmış.) (TDEMA-6: 662).

Çügle olar (Sadece onlar) (İshakov ve Palmbah, 1961: 431).

14. Daan

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır. *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde: 1. Söyle! 2. De! 3. Haa! 4. Öyle mi! görevlerinde kullanıldığı bilgisi yer almaktadır (TuvTS: 29). F. G. İshakov ve F. G. Palmbah tarafından yazılan “Grammatika Tuvinskogo Yazıka. Fonetika i Morfologiya” isimli eserde daan (<de+aan) şeklinde verilmiştir. Bu eserin edatlar bölümünde şu örnek verilmiştir.

Deerde dur'yaalarını kör daan (Turnaları gör ha!) (İshakov ve Palmbah, 1961: 433)

15. -Dır

Tuva Türkçesinde kullanılan bir pekiştirme edatıdır. *Türk Lehçeleri Grameri*'nde edat sona gelen edatlar başlığı altında verilmiş ve pekiştirme edatı olduğu belirtilmiştir (TLG: 1212).

-El be hol be, ösküs-ool-dep olurup-tur. (-Savaş mı dostluk mu, Öksüz Oğlan- demiş.) (TDEMA-6: 628).

-Çıdığ kuş seeñ kargıjıñdan ölbezim ol-dır. (Kokmuş kuş, senin bedduandan ölmeyeceğim demek ki.) (TDEMA-6: 630).

Ösküs-ool harılap-tır. (Öksüz Oğlan cevaplamış.) (TDEMA-6: 630).

Kara- Bula dep amıtan men boor men -dep-tır.

(Kara-Bula denen yaratık benim ben demiş.) (TıvKD-1: 264).

Alday-Buuçuga keep:

-Bolur-dur be, bolbas-tır be? -dep aytırgannar.

(Alday-Buuçu'ya gelip: Oldu mu, olmadı mı? -diye sormuşlar.) (TıvKD-1: 270).

16. Eves (Evespe)

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır (TLG: 1212). Tuva Türkçesinde “eves” değil görevinde; “evespe” ise 1.Değil mi? 2. Öyle görevlerinde olduğu belirtilmiştir (TuvTS: 43).

-Ol it eves, kiji-dir, düü bula tavakta et-bile aldın tavakta şaynı ap ber-dep-tir.

(-O kçpek değil ki, insandır, şuradaki ala tabaktaki et ile altın tabaktaki çayı ver- demiş.) (TDEMA-6:694).

-Am daarta çaalajır çüvevis ol-ddur iyin, duñmam,kara arıg eves-tir –dep-tir.

(-Yarın savaşacağımız şeyler odur, kardeşim, kara orman değil o- demiş. (TDEMA-6: 704).

Bo çüü haanniñ sürüü boor irem?-dep-tir evespe.

(Bu hangi hanın sürüsü acaba ihtiyar? – demiş (TDEMA-6: 700).

-Bo ool, “şışpipter men” didir –dep-tir evespe.

(-Bu oğlan, “gererim” dedi-demiş) (TDEMA-6: 698).

17. İnçaş

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır (TLG: 1212). Tuva Türkçesinde “ınça” öyle anlamındadır. “İNçaş” *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde: 1. Öyleyse! 2. Daha sonra? Ya sonra? Görevlerinde kullanıldığı şeklindedir (TuvTS: 57).

-Demin çaa kım booladı? Boo etti deg boldu? Çok, men çok. Ilap-la etti be inçaş?

(-Biraz önce kim ateş etti? Tüfek patladı gibi oldu. -Yok. Ben değilim. Gerçekten de patladı mı yani?) (TLG: 1186).

-Kançap beer sen inçaş? –dep Çılbıga aytırıp-tır.

(-Nasıl vereceksin ki? –diye Çılbıka sormuş) (TDEMA-6: 670).

Osküs-ool turgaş:

-Şuluum-Şuva kayda çoruur çüvel inçaş? -dep, bugazından aytırgan.

(Öksüz Oğlan:

-Şuluun-Şuva nerededir? -deyip, boğazına sormuş.) (TDEMA-6: 648).

-Kançap beer sen inçaş? -dep Çılbıga aytırıp-tır. (-Nasıl vereceksin ki? -diye Çılbıga sormuş.) (TDEMA-6: 670).

18. Işkaş / Işkajıl / Işkajgay

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır. *Türk Lehçeleri Grameri*'nde "ışkaş, ışkajıl, ışkajıgay" şekilleri ayrı ayrı verilmiştir. Bu üç edat köken olarak aynı edatlardır (TLG: 1212). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde "ışkaş" "gibi" anlamında; "ışkajıgay"; "Ya! Hani! Ki!" görevlerinde olduğu belirtilmiştir (TuvTS: 57).

Üstüü oranga baarga adış oyuu deg sarıg örtemçey ışkaş eves, uju- kıdı çok oran boop-tur. (Üst dünyaya ulaşınca avuç oyuğu kadar sarı dünya gibi değil, ucu kıyısı olmayan dünyaymış.) (TDEMA-6: 660).

Hün-Ak haan aldın şalbazın oktaar bolza kirer-daa ışkaş, kirbes-daa ışkaş boop-tur. (Hün-ak Han altın kement ile ya yakalayabilir, ya yakalayamaz deniyormuş.) (TDEMA-6: 698).

-Adır! Ol çül? Buduk-daa dırs didi ışkaş. (-A dur. O ne? Dal çıtırt dedi gibi.) (TLG: 1186).

Çılğan höynüñ högleen-bayırlaan

Söñün dögerezin döñgeytir işkeş,

Kudalarınıñ çig-bışkan höreñgizin.

(Yığılan kalabalığın ikram ettiği

İçkinin hepsini içip,

Dünürlerinin çiğ-pişmiş etini.) (TıvKD-1: 500).

Er kiji bile herejen kişiniñ

Dürzü şırayın köör ışkajıgay.

(Er kişi ile kadın kişinin görünüşünü-yüzünü fark etmelisin.) (TıvKD-1: 382).

Höreen orta kagarga,

Öl malgaş ışkaş, şıvajı berip-tir.

(Göğsüne vurunca. Baştan başa çamura batıvermiş.) (TıvKD-1: 274).

-Men ışkaş kiji

Olduva barza kandıgıl?-dep

(Benim gibi kişi. Oraya gitse nasıl olur? -diye) (TivKD-1: 354).

19. İynaan

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır (TLG: 1212). İynaan edatı *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde: 1. Herhalde, belki. 2. Mümkün, büyük ihtimalle, elbette görevlerinde kullanıldığı bilgisi verilmiştir (TuvTS: 59). F. G. İshakov ve F. G. Palmbah tarafından yazılan “Grammatika Tuvinskogo Yazıka. Fonetika i Morfologiya” isimli eserde bu edatın (iyin+aan) edatlarının birleşmesinden meydana geldiği şeklinde bilgi yer almaktadır (İshakov ve Palmbah, 1961: 433).

Bilir İynaan (Galiba bilir) (İshakov ve Palmbah, 1961: 431).

Başkılı bo İynaan –dep (Başı budur herhalde –diye) (TDEMA-5: 262).

Çüve İynaan harın, oglum-dep

Çugaalap-tır evespe

(Hayvandır, oğlum-deyip söylüyormuş) (TDEMA-5: 267).

Ölür nazınnıg bolzumza, Ölürtüp-le kaar men İynaan.

(Kaderimde ölmek varsa, Öldürülürüm) (TDEMA-5: 272).

20. İrgi (İrgi be)

Eski Türkçedeki “erki” kuvvetlendirme edatının devamıdır. Clauson'un *Etimolojik Sözlüğü*'nde edatın Göktürkçeden beri, “olasılık, tahmin, şüphe” görevinde ve daha çok soru cümlelerinden sonra kullanıldığı Tuva Türkçesi'nde “İrgi” şeklinin kullanıldığı, edatın Türkçedeki “erinç”le aynı manada olduğu belirtilmiştir (Clauson, 1972: 73).

Tuva Türkçesi'nde edatın “İrgi, İrgin, İyin” şekilleri de kullanılmaktadır (Çağatay, 1968: 173). Ekrem Arıkoğlu tarafından hazırlanmış *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde, “İrgi (Acaba); İrgin (Acaba!, İmiş!; İyin (Değil mi! Mi?) şeklinde yer almaktadır (TuvTS:61).

Meñee çağaa bar İrgi be? (Bana mektup var mı ki?) (Çağatay, 1967: 248). Çağatay, “İrgin, İyin” şekillerinde sondaki “n” lerin instrumental eki olduğunu belirtir (Çağatay, 1968: 173).

Bar İrgi be? (Var mı ki?). Sugga düje berjik İrgi be. (Suya düşü verdi mi).

Azı karji börüler algaş, barjıktar İrgi be? (Zâlim ‘karşı, ters-aksi’ kurtlar alıp götürdüler mi acaba?).

Meñee çağaa bar irgi be. (Bana mektup var mı ki?).

Kajan irgin çedip keldiñ. (Sen buraya ne zaman geldin ki?) (Çağatay, 1968: 173).

Çüü irgi, eki ugbam? –dep (Nedir, iyi ablam?-deyip) (TDEMA-5: 308).

682). Mañaa taakpılap bolur irgi be? (Acaba burada sigara içebilir miyim?)

Silerge çüü herek irgi? (Ne istemiştiniz.)

Çugaalap bolur irgi be? (Konuşabilir miyim?) (TLG: 1217).

Üstüü oranda Kurbustu Haan am çünü kılıp olur irgi? (Gök yüzünde Kurbustu Han şimdi ne yapıyor acaba? (TLG: 1191).

Tuva Kahramanlık Destanları-1 metinlerinde yaptığım taramalarda edatın “irgi, irgi be” şekillerini tespit ettik. Bu örneklerde “ki, mı, acaba” görevlerinde kullanılmıştır.

Kurgan kijiniñ bodal-sagjınga

Çüü kirer irgi -dees.

(Yaşlı kişinin aklına-fikrine, ne gelir ki -deyip) (TıvKD-1:228).

-Daarta hün çüü adaan möörey,

Çüü adıg-tudug bolur çüve irgi? -dep

(Yarın nasıl bir yarış, Nasıl bir tutuş olacak acaba? -diye sormuş.) (TıvKD-1: 251).

-Silerniñ adıñar-şolañar

Kayızı irgi?-dep.

(Adınız, namınız Nedir acaba? Diye) (TıvKD-1: 294).

Akımnıñ ol çüü deri ol çüve irgi. (Ağabeyimin o dediği nedir ki.) (TıvKD-1: 340).

-İt kançaar irgi?–deerge, (Köpek var mıdır, acaba? –dediğinde (TDEMA-5:313).

Bar irgi be? (Var mı ki?) (İshakov ve Palmbah, 1961: 433)

21. İyik (İyikbe)

Tuva Türkçesinde kullanılan bir pekiştirme edatıdır. Saadet Çağatay, “Tuba Ağzında İyik” isimli makalesinde bu edatın pekiştirme edatı olduğunu belirtir. Çağatay, edatın kökenini de şöyle açıklar: “İyik kelimesinin eski er- ‘i-’ fiilinden -yük geçmiş zaman ekiyle yapılmış er-yük> iyik şeklinde bir teşkil” olduğunu belirtir (Çağatay, 1968: 173).

İyik edatı *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde “İyik (Acaba! Mı?); İyikpe (Acaba! Veya! Değil mi!); İyin “Değil mi! Mi?” görevlerinde kullanılmaktadır (TuvTS: 61). *Türk Lehçeleri Grameri*'nde edatın “iyik, iyik be” şekilleri pekiştirme edatı olduğu belirtilmiştir (TLG: 1212).

Ak kıs kelgen iyik be? (Akkız gelmiş idi mi?).

Bolbas iyik pe (Olmaz mı? Elbet olur!).

Mañaa dilgi iyik pe azı kodan çoraan hire-dir. (Burada herhalde tilki veya tavşan yürümüş olacaktır ‘tahmin olunur’).

Sen teatrğa çoraan iyik sen çop? (Sen tiyatroya gitmiş idin ya!) (Çağatay, 1968: 172).

Sen düün kelgen bolzuña, eki bolur iyik. (Sen dün gelmiş olsan, iyi olacaktı).

Daarta ayas hün bolur bolza, eki bolur iyik. (Yarın ayaz (açık) gün olursa, iyi olacaktı.) (Çağatay, 1968: 172).

Kaңcaar iyik sen. (Ne yapabilirsin ki?) (TDEMA-5: 256).

-Silerniñ-bile el-çaa kılır küş-harık-daa mende öök iyin, haanım. (-Sizinle savaş yapacak güç kuvvet bende yok, hanım.) (TDEMA-6: 629).

Öskös-ool aş bodu todup, argan bodu semirip turgan er irgin iyin. (Öksüz oğlanın, aç olan bedeni doyup, zayıf olan vücudu semirmiş.) (TDEMA-6: 626).

Tuva Kahramanlık Destanları-1 metinlerinde yaptığım taramalarda edatın “iyik, ıynnan, iyin, iynen” şekillerini tespit ettik.

-Mınça mööreyge aldırbayn

Şuglup kelgen iyik men.

(Bunca yarışta yenilmeyip, kazanıp geldim ben.) (TıvKD-1: 389).

Çejegei kajanga köjüp

Kelgen çüve iyik

(Göçü ne kadar sürmüş, bilinmez) (TıvKD-1: 512).

Çaa, meeñ uluum boldu ıynaan. (Evet, benim sıram geldi herhalde.) (TıvKD-1: 361).

Erteninde bo möörey meeñni

Bolur ıynaan, haannar-dep-tir.

(Ertesi gün bu yarış benim, olur herhalde, kağanlar demiş.) (TıvKD-1: 367).

22. İyin

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır (TLG: 1212). İyin edatı *Tuva Türkçesi Sözlüğü*'nde: 1. Değil mi! 2. Mi? görevlerinde kullanıldığı şeklindedir (TuvTS: 61). F. G. İshakov ve F. G. Palmbah tarafından yazılan "Grammatika Tuvinskogo Yazıka. Fonetika i Morfolojiya" isimli eserde edatlar bölümünde bu edata örnek verilmiştir (İshakov ve Palmbah, 1961: 433).

Bo çılın dücüt çaagay iyin (Bu yıl ürünler çok iyi değil mi?) (İshakov ve Palmbah, 1961: 433).

-Sen ünere-dir sen iyin. (Sen çıkacaksın) (TDEMA-6: 658).

23. Key

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır. *Türk Lehçeleri Grameri*'nde key edatı pekiştirme edatları içinde verilmiştir (TLG: 1212).

Öldürgen kijiniñ sözün alır deeni key. (Öldürülecek kişinin sözü alınmış.) (TDEMA-5: 222).

Ertengiler burungular edi

İziirde mindig çüve deeni key.

(Evvlekilerin, öncekilerin eti, Böyle ısınmış.) (TDEMA-5: 222).

Demir baştıg haan.

-Kulugurnuñ ındıg karalın bilbedim iyin.

Bilgen bolza, argaktıg aldı moynun

Sıy şaap kaarım key -dep

Taalayn dazıladıp-daa homudap-horadap.

(Demir başlı kağan. Adinin böyle alçak olacağını bilmedim, Bilip de altı omurlu boynunu, Kırırseydim keşke -diye, Damağını takırdatıp kızıp öfkelenip.) (TıvKD-1: 460).

24. La

Saadet Çağatay, Kazan Lehçesinde Bazı Tekitler, başlıklı yazısında "la" edatına değinir, "bir işin üzerinde ısrarla duran ifadelerde kullanılır, hem ismi hem fiili tekit eden" bir edat olduğunu söyler. Araştırmacı, edatın "ya, ki, da" görevlerinde kullanıldığını belirtir. Yazar, dipnotta ise, çeşitli kaynaklara dayanarak şu bilgileri verir: "la diğer lehçelerde ve bazı kaynaklarda da vardır, Brockelmann, bunu yalnız fiillerde tekit olarak verir. Şeyh Süleyman,

Çağatay lûgatinde la “ah, eyvah, efsus ve tehavvür makamında müstameldir”. K. Menges, “la, le” bir tekit eki sayar. Tubaca’da la iki mânaya gelir 1. “ancak”, 2. “gibi, tıpkı” çangız-la kıtap (ancak bir defa), adazı-la (tıpkı babası) denmektedir.” (Çağatay, 1962: 108). Çağatay, “Kazan Lehçesinde İndi” isimli makelesinde de ”la” edatını diğer pekiştirme edatlarıyla mukayese ederek şu açıklamayı yapar: “indi ve basa ile kullanılan “la” “pek katî tekit” tir (Çağatay, 1962: 108).

Tuva Türkçesi Sözlüğü’nde de “-la” edatı madde başı verilmiş ve 1. Sadece. 2. Gibi anlamında olduğu belirtilmiştir (TuvTS: 74).

Türk Lehçeleri Grameri’nde “-la” şekli sona gelen edatlar başlığı altında pekiştirme edatı olarak verilmiştir (TLG: 1212).

Öttünçee çañgı-la, ötküdü tevene-le.

(Taklit etmesi sanki yankı, keskini de sanki çuvaldız) (Ölmez, 2016: 108).

-Çaa, ındıg çüve bolza, barıp körüp-le dir men iyin- deeş, Ösküs-ool Kañgay hemni kudu kılaştap kaap-tır evespe (-Tamam, öyleyse, gidip bakayım -deyip, Öksüz Oğlan Kangay nehrinden aşağı yürüyerek gitmiş.) (TDEMA-6: 634).

Ool haanga-daa ıttavay, hoyun kadarıp çorup-la turup-tur. (Oğlan bana söylemeden, koyunlarını güdüp duruyormuş.) (TDEMA-6: 706).

Adın mundurar kişi tppayn,

Çügürüp-le turgan.

(Atına bindirecek kişi bulamayıp, Koşturup duruyormuş.) (TDEMA-5: 217).

Tuva Kahramanlık Destanları-1’de yaptığım taramalarda isim ve fiillerden sonra edatın kullanıldığını tespit ettik. İsim ve isim soylu sözcüklerden sonraki kullanımı “gibi, sadece” görevlerindedir. Fiillerden sonra daha çok pekiştirme görevinde kullanılmaktadır.

-İndıg-la booptur iyin, aşak-dep,

İyi alışkı şöpşerep turgan çüveñ ergin.

(Öyle olsun, ata deyip, iki kardeş kabul etmiş.) (TıvKD-1: 228).

Han-Şilgi attıg Han-Buuday dep kiji

Meni ölüüp çidirdi-le!

(Han-Şilgi atlı Han-Buuday adlı kişi, beni öldürüp bitirdi!) (TıvKD-1: 256).

Aa şüüt boldu-la! deeş,

Edik-hevin böle tutkaş,

Ulug ak öönçe inay-la.

(Aksiliğe bak diyerek. Ediğini-elbisesini kucaklayıp. Ulu ak çadırına doğru gidivermiş.) (TıvKD-1: 409).

Tuva Türkçesinde “şınap-la” “gerçekten” görevindedir.

Şınap-la, kalçaa dalay agıp çıtkani

(Gerçekten hırçın deniz akarmış.) (TıvKD-1: 556).

Üne çügürüşkeş, çedip kelirge,

Şınap-la, Aldın-Kurgulday-bile

Kara çañgıs.

(Çıkıp koşturup varınca gerçekten de Aldın-Kkurgulday’inkine benzer.) (TıvKD-1: 566).

25. Magat çok

Tuva Türkçesinde sonda kullanılan bir pekiştirme edatıdır (TLG: 1212). magatçok edatı *Tuva Türkçesi Sözlüğü*’nde: 1. Mümkün, 2. İhtimal dahilinde, görevlerinde kullanıldığı bilgisi yer almaktadır (TuvTS: 75). F. G. İshakov ve F. G. Palmbah tarafından yazılan “Grammatika Tuvinskogo Yazıka. Fonetika i Morfologiya” isimli eserde edatlar bölümünde bu edata örnek verilmiştir.

Kelirim magatçok (Gelirim galiba) (İshakov ve Palmbah, 1961: 431).

26. Ooda

Tuva Türkçesinde başta kullanılan bir pekiştirme edatıdır (TLG: 1212). Ooda edatı *Tuva Türkçesi Sözlüğü*’nde: 1. Sadece, 2. Hiç olmazsa, 3. –sa da, görevlerinde kullanıldığı bilgisi yer almaktadır (TuvTS: 83). F. G. İshakov ve F. G. Palmbah tarafından yazılan “Grammatika Tuvinskogo Yazıka. Fonetika i Morfologiya” isimli eserde edatlar bölümünde şu örnekler verilmiştir.

Ooda kandıg-daa bolza (Her nerede olursa olsun).

Ooda kay-daa bolza (Nerede olursa olsun) (İshakov ve Palmbah, 1961: 431).

Sonuç

Dil her şeyden önce bir iletişim aracıdır. Yazılı bir metnin doğru ve eksiksiz anlaşılması için dilde kullanılan sözcüklerin tam ve doğru anlaşılması gerekir. Anlamı kuvvetlendirmek, yanlış anlaşılmalara önlemek için birçok edat pekiştirme işlevinde kullanılmaktadır. Pekiştirme edatları yardımcı sözcükler olmaları nedeniyle anlamlı sözcüklerle birlikte kullanıldıklarında anlamı daha da güçlendirmektedir. Pekiştirme edatları cümleye çeşitli nüanslar katarlar.

Bu makalede Tuva Türkçesi'nde "AAn, Ale, Areyne, Baza, Be, Bezin, Bolgay, Boor, Çaa, Çadavas, Çe, Çerle, Çügle, Daan, -Dir, Eves, İnçaş, İşkaş, İynan, İrgi, İyik, İyin, Key, La, Magat çok, Ooda" toplam 26 pekiştirme edatını tespit ettik ve bunları örneklerle vermeye çalıştık. Konunun anlaşılması için her bir pekiştirme edatının örneklerini bolca vermeye çalıştık. Ancak örneklerini bulamadığımız, "deppe, hire, mırınay, dijik, köngüs" gibi pekiştirme edatlarına yer vermedik.

Tuva Türkçesi'nde kullanılan bu edatların kökenlerini, yapılarını ve kullanım yerlerini cümle içinde hangi görevlerde kullanıldıklarını izah etmeye çalıştık. Bazen anlamı kuvvetlendirmek için bir pekiştirme edatı başka bir pekiştirme edatıyla birlikte kullanılmaktadır. Böylece iki pekiştirme edatı birlikte kullanılmış olur. Bu, anlamı daha çok pekiştirmek için yapılır: "baza la, boorlaan" örneklerinde olduğu gibi.

Kısaltmalar

C: Cilt.

çev.: Çeviren

HakTS: ARIKOĞLU, E. (2005). *Hakas Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

haz.: Hazırlayan.

s.: Sayfa.

S: Sayı

TDEMA: *Türk Dünyası Edebiyatı Metinler Antolojisi. 1-7* (AKM Başkanlığı).

TLG: ERCİLASUN, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

TıvKD-1: ERGUN, M. (2004). *Tıva Kahramanlık Destanları I*. Ankara: Akçağ Yayınları.

TuvTS: ARIKOĞLU, E. ve KUULAR, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

TS: Türkçe Sözlük, (2005). Ankara: TDK Yayınları.

Kaynaklar

ALKAYA, E. (2007). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Elazığ: Manas Yayıncılık.

ARIKOĞLU, E. ve KUULAR, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

- ARIKOĞLU, E. (1999). Tuva Türkçesinin Tarihi Gelişimi ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4, 151-161.
- ARIKOĞLU, E. (2007). Tuva Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*. (Editör: Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- BURAN, A. ve ALKAYA E. (2006), *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BURAN, A., ALKAYA, E. ve ÖZEREN, M. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-4 Kuzeydoğu Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press,
- ÇAĞATAY, S. (1962). Kazan Lehçesinde Bazı Tekitler. *Nemeth Armağanı*. Ankara: TTK Basımevi. 103-110.
- ÇAĞATAY, S. (1958). Kazan Lehçesinde İNDİ. *Jean Dery Armağanı*. Ankara: TDK Yayınları. 71-75.
- ÇAĞATAY, S. (1968). Tuba Ağzında İyik. *Türkiyat Mecmuası*, C X.V, 171-174.
- ÇAĞATAY, S. (1988). Türkçede ki>erki. *TDAY-Bellekten*, 245-250.
- DOĞAN, L. vd. (2007). *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı*. İstanbul: .Kriter Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2007). *(TLG) Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2008). La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 2, 35-56.
- ERGUN, M. ve AÇA, M. (2004). *Tiva Kahramanlık Destanları I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GABAIN, A. Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- İPEK, B. (2009). *Türkçede Pekiştirme Edatları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İSHAKOV, F. G. ve PALMBAH, A. A. (1961). *Grammatika Tuvinskogo Yazıka. Fonetika i Morfolojiya*. Moskva.
- KARAAĞAÇ, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri ve Şiveleri Sözlüğü I, II, Dizin*. (1991). Ankara: KB Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (1995). Türkçede ok / ök pekiştirme (intensivum) edatı üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Birinci Cilt*, 98-109, Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Lİ, Y. S. (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- NASKALİ, E. G. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.
- ÖLMEZ, M. (2009). Tuva Atasözlerinden Seçmeler. *Sibirya İncelemeleri*, 51-128. http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mehmet_olmez_tuva_atasozleri.pdf (5.09.2016).
- ÖZEREN, M. (2013). Tuva Türkçesinde Kavram ve Gramer Çevirileri. *Muzaffer Akkuş Armağanı*. Konya: Kömen Yayınları, 254-279.
- TAVKUL, U. (2003). Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler. *Kırım Dergisi*, 12(45), 23-32.

- TDEMA: *Türk Dünyası Edebiyatı Metinler Antolojisi 1-7*. (2003). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- TDTEA: *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 1-29*. (2003). Ankara: KTB Yayınları.
- TDDED: *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK Yayınları. (Bütün Sayılar).
- ÜSTÜNER, A. (2003). *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- ZEYNALOV, F. (2016). Tuva Türkçesi. <http://kavgamiz.com/orkun/tuva-turkcesi-y1230.html> (10.09.2016).